

מתוך פרק ג- גלגולי הגוף המודרן השב ומופיע, מבט לעתיד

הגוף בשיח הפסיכואנליטי בהווה ובעתיד

מה מתרחש בשיח הפסיכואנליטי כיום? מהן המגמות המסתמנות בכל הנוגע לדיון במקומו של הגוף, וכיצד הן מתקשרות להנחות המחקר בספר ומאירות אותו? כיום אפשר להצביע על שלוש מגמות בולטות: (1) חיזוק הקשר בין הפסיכואנליזה ובין הבסיס האורגני של התהליכים הנפשיים באמצעות הרחבת השיח לענף חדש – הניורופסיכואנליזה; (2) הרחבת האפשרות לנוכחותו של הגוף לצד החלק המילולי לא רק כמרכיב מטרים של החלק המילולי, אלא גם כמרכיב שעומד לעצמו ואינו מודר מהשיח הפסיכואנליטי; (ג) דיון בהשפעתה של טכנולוגיית התקשורת האנושית, המשנה את אופן הנכחתו של הגוף ואת הדרתו ומאתגרת את גבולותיו על הסובייקט ואת המסגרת הטיפולית.

ניורופסיכואנליזה

מגמה ראשונה זו של פיתוח שדה חדש בשיח – הניורופסיכואנליזה – מדגישה את חלקו של הגופני כבסיס המדעי של ההבנה הפסיכואנליטית. למעשה, זו חזרה לניסיונו של פרויד בראשית ימיו לבסס את הבנת התהליכים הנפשיים על בסיס אורגני, בעיקר של מערכת העצבים, כפי שמתבטא במאמר "המתווה לפסיכולוגיה מדעית" (Freud, 1966 [1895b]). אלא שכיום, בשונה מניסיונו הכושל של פרויד, עומדים לרשותה של הניורופסיכואנליזה הכלים המדעיים בני ימינו, המסייעים בהבנת תפקידו של הגוף בכלל והמוח בפרט בתהליכים פסיכואנליטיים.¹

המאמץ המדעי בתחום זה קושר בין ממצאים ניורולוגיים אורגניים ובין החשיבה האנליטית במונחים, במבנים, בטיפול ובתהליכים פסיכואנליטיים. כך נדונים מחקרים שנעשו בכלים ניורולוגיים ומעידים על קיומו של לא-מודע (Shevrin, 1973; Wong, 1999), מחקרים העוסקים בתפקידם של החלומות ובתהליכי חשיבה ראשוניים (Solms, 2001) וכן מחקרים המחברים בין המדעים הקוגניטיביים, המתמקדים ברכיבי חשיבה וקוגניציה, ובין הפסיכואנליזה, המתמקדת ברגשות ובפסיכופתולוגיה,ⁱⁱ או בין ממצאים ניורולוגיים ובין התקשורת רגשית (Cozolino, 2006).

הדיון המחודש בחיבור בין המסד הגופני ובין הפסיכואנליזה נעשה בניסיון להימנע מהפיצול בין המטא-פסיכולוגיה ובין חדר הטיפול, על מנת לרתום את הידע המדעי ליישום הטיפולי (Gedo, 1991, 1997; Meissner, 1998a, 1998b, 2007), או כדי לגייס את הידע המדעי-פזיטיביסטי להוכחת כוחה והשפעתה של השיטה הפסיכואנליטית. כך נמצא בין היתר מחקרים על שינויים בתפקודי המוח בעקבות התערבות טיפולית (Meissner, 2007), על שינויים בחלק המנטלי של המוח – עד כדי שינוי פיזיולוגי ברמת הניורונים – שמחוללות השפה וההוראה המילולית (Shapiro, 2004), ומחקרים על ההשפעה של התנחחות והמחוחות הגופניות, היציבה וביטויים גופניים של מקצב על הזיכרון האנושי ועל התקשורת ותפקידם בהתפתחות התינוק ובחדר הטיפול (Pally, 2001).

הנכחה גוברת בחדר הטיפול

מגמה שנייה של הדיון בנוגע לגופני מתייחסת להרחבתה ולהעמקתה של נוכחות החלק הגופני בטיפול, כשהשאלה היא מקומם של ההיבטים הגופניים המתגלים במפגש האנליטי לצד החלק המילולי. המבט מופנה בבירור להיבטים גופניים שעולים בטיפול בעקבות הדיון הפוסט-פרוידיאני בהם, והתשובות המגוונות שניתנות למקומו של הגופני מרחיבות את הפתח ומאפשרות לו להיות נוכח ולו באופן זמני ללא הכפתו לחלק המילולי הממשמע.

לכן נמצא דיונים המדגישים את החלקים הגופניים בטיפול כמשקפים שלב ביניים, שמטרים את ההסמלה ומבשר אותה (De Toffoli, 1988, 2011; Rizzuto, 1999), או דיונים המדגישים את המרכיבים הגופניים שעומדים לצד המרכיב המילולי כשני מסלולי ידע על האדם, המשתפים פעולה כמרכיבים משלימים, ללא הכפתו של הגופני למילולי. כך סקרו ביב, נובלאוך, רוסטין וסורטר (Beebe, 2003; Knoblauch, Rustin and Sorter, 2003) בהרחבה דיונים בנושא תהליכים לא-מילוליים של תקשורת, שיכולים להיות מיושמים באנליזה של מבוגרים; ביאטריס ביב, במאמרה פנים בקשר (Beebe, 2004), הציגה טכניקה הנהוגה במחקר תינוקות – צילום וידאו – ככלי בחדר הטיפול של האדם הבוגר. היא הציגה מקרה שבו פענוח סרטי וידאו שצילמו את פני המטפל והמטופל כאחד סייעו להבנה ולהמשגה של תהליך הטיפול באמצעות תנועות הפנים.

אבל השינוי הדרמטי ביותר, הנוגע במישורן להנחת המחקר בספר זה, הוא הדיון המתרחש בלב של השיח הפסיכואנליטי, בכתב העת *Psychoanalytic Dialogues*, בנוגע לאפשרות והיכולת של שינוי בטיפול פסיכואנליטי המתרחש ברמה הגופנית בלבד ללא מעבר להסמלה מילולית. כך נדונה בכתב העת נוכחותו של הגוף שאינו מוכפף למילולי הממשמע, ועדיין מאפשר שינוי אנליטי בטיפול. זה ערעור על ההנחה שהוגדרה כבלתי ניתנת לרדוקציה, שהפסיכואנליזה במהותה היא ההסמלה והדיבור והשפה, שהגדירה את גבולות השיח האנליטי ואת יחסיו עם הגופני. ועדיין דיון זה מתנהל בלב השיח הפסיכואנליטי ואינו מודר אל מחוצה לו כפרקטיקה של טיפולים גופניים, ולא פסיכואנליזה, כמו שנעשה בעבר.ⁱⁱⁱ בהקשר זה פרסמה מרי ביילס בכתב העת הזה מאמר ושמו האם הסמלה מילולית היא דרישה הכרחית לשינוי אנליטי?

(Bayles, 2007), ובו הציעה כי שינוי טיפולי יכול להתרחש גם בתקשורת ברמה הגופנית ללא הסמלה. היא דנה בהשפעתה של פעולה לא-מילולית על שינוי טיפולי, וטענה כי שינוי בייצוגי העצמי יכולים להופיע ללא צורך בהסמלה. סימוכין לעמדתה היא מביאה משני מקורות: האחד הוא ממצאי מחקר נוירופסיכולוגי מתחום הזיכרון (Pally, 1997), הטוען שזיכרון יכול להיות מאופסן אך לא מנוסח סמנטית, ולכן לא נגיש לחוויה המילולית. זה ההבדל בין זיכרון דקלרטיבי (הצהרתי) ובין זיכרון אימפליסיטי (מוסק); המקור האחר הוא סימוכין מאנליטיקאים אחרים שמציעים מקום נרחב לתקשורת לא-מילולית ולהשפעתה על הפעולה טיפולית. לדוגמה, היא מביאה מדבריה של ליונס-רות:

שינוי יכול להתחיל בשינויים בחוויה הרגשית, בהבנה הקוגניטיבית או במפגש הבין-אישי. והוא יכול להתרחש בלי שבהכרח נייחס מעמד מיוחד ומיוחד לממד כלשהו כמו האינטרפרטציה (Lyons-Ruth, 1999: 600 in Bayles, 2007).

עוד מציינת בייליס את סטרן ושותפיו (Stern et al. 1998) בקבוצת הלימוד של בוסטון, שהציעו ש"רגע המפגש" של הדיאדה הטיפולית הוא ציר חשוב בהשפעה על השינוי הטיפולי. ואולם שינוי זה אינו מופיע בשדה הסמלי, אלא בשדה הפרוצדורה, שהם מחשיבים כמידע לא-סמלי מקודד. גיימס פושג (Fosshage, 2005) הציע כי מקצת המידע בשטח הלא-מילולי מקודד ומעובד בתהליכי הסמלה ומקצתו לא, ועדיין המרכיבים הגופניים רפלקטיביים ועוזרים בתהליך השינוי. מרי ביילס מציעה אפוא לראות במרכיבים הגופניים לא רק גורמים גרסיביים הדורשים הסמלה ומשמעות, אלא גורמים המאפשרים שינוי גם ללא הסמלתם המילולית. כלומר, ישנן דרכים חדשות לשהות ברגשות חזקים ברמה הגופנית ולא רק להעבירם לייצוג מילולי, והשפעתן ניכרת על הדיאלוג האנליטי ועל השינוי בתחושת העצמי וביחסים עם האחרים:

האם ייתכן שפעולה תעובד בשטח הפרוצדורלי בלי תוצאה של הצפנה מילולית? תשובתי כן. חוויית המטופל יכולה להישאר בחלקה לא מעוכלת [...] אבל הרגש וכיצד להישאר עמו בנוכחות אדם אחר יכולה להיות מעובדת ומוסתת דרך התקשורת הלא-מילולית, המורכבת והדו-כיוונית, זו היוצרת ידע אחר על יחסים, מופנם ושפיר יותר, המאפשר למטופל לתפקד ביחסים הבין-אישיים באופן מסתגל יותר (Bayles, 2007: 460).

אבל בייליס אינה יחידה, וקריאה לשחרור של הגופני ממקומו היחיד כמייצג אנו מוצאים במאמרים נוספים. לדוגמה, תמר פולק טוענת ש"החשיבות של ה'ינוכחות' הגופנית, היא בעלת איכויות שאינן יכולות ולא צריכות להיות מוכפפות למבנה הייצוגי" (Pollak, 2009: 487). עבורי מאמרים כמו זה של מרי ביילס או תמר פולק הם מהפכה של ממש, שכן הם פורמים את הקשר גופני-נפשי כקשר של מדיר ומודר ופותחים פתח למשמעויות חדשות ואולי למבט לכיוונים אחרים של הפעלת כוח. קשה לדעת אם מאמרים אלו הם בבחינת סנונית ראשונה המבשרת על שינוי, או שמא ניסיון רגעי שמאפשר הנכחה זמנית של הגופני בשיח ולאחריו ישוב המצב לנוסחתו המקורית.

השפעת טכנולוגיית התקשורת

לצד מתן מקום למרכיבים הגופניים בשיח הטיפולי הפסיכואנליטי עד כדי השתחררות מעולן המכפיף של ההסמלה והמילה, עולה דיון מכיוון כמעט הפוך: המגמה השלישית של הדיון בנוגע לגוף עוסקת בתמורות בחברה, בעיקר בכל הנוגע לאמצעים הטכנולוגיים הקשורים לקשר בין בני אדם, ובעיקר באמצעי התקשורת המקוונת והשפעתם על הפסיכואנליזה. אמצעים טכנולוגיים אלו – המתגברים על המרחב הפיזי ומאפשרים פיצול בין האדם הכותב, המדבר, המשחק משחקים וירטואליים ונראה מבחינה חזותית, ובין הנוכחות הפיזית של גופו – נוגעים במישרין לשינוי בגבולות הגוף ובנוכחותו ומשנים את אופי התקשורת האנושית. גם כאן הגוף הוא האמצעי והצומת שדרכו השינויים האלה מחלחלים לשיח הפסיכואנליטי. לדיון בשיח הפסיכואנליטי על משמעות כניסתה של התקשורת הווירטואלית שני פנים: פן אחד עוסק בשאלה כיצד שינויים אלו משפיעים על גיבושו ועל משמעותו של הסובייקט האנושי, וכיצד הם מתבטאים במפגש הטיפולי. פן אחר עוסק בשינוי במסגרת הטיפול שעולם התקשורת הווירטואלי הגלובלי מביא עמו, במשמעותיותו של עולם זה ובאפשרויות הטיפול הנוספות והנגרעות בשל כך.

השפעת השינויים הטכנולוגיים על הסובייקט

ג'ודית זקס-וייס דנה במאמרה גופים חסרי נפש ונפשות חסרות גוף (Szekacs-Weisz, 2007) בערעור מקומו של הגוף בהשפעת השינויים הטכנולוגיים ובמשמעויותיו של שינוי זה על הסובייקט האנושי. זקס-וייס מציעה כי השינויים הטכנולוגיים בעשרים השנים האחרונות, בעיקר בתחומי התקשורת החזותית ותקשורת השמע ברשת, אפשרו את הפיצול של המרכיבים הגופניים האפקטיביים מהחוויה, כך שכיום אפשר להעלות על הדעת יחסים בין נפשות חסרות גוף (לדוגמה, דרך האינטרנט או ילד שאומר "לילה טוב" למכונה בקיר, שעונה לו בקולות הוריו). היא מציינת שכיום גדל דור שה"אחר" שלו יכול להיות גוף וירטואלי; דור שעבורו החושניות כבר אינה מרכיב הכרחי במערכות יחסים אנושיות; דור שעבורו הטמפרטורה, הריחות והגבולות פיזיים אינם הכרחיים. מה שנשאר הוא גון הקול, המבטא המוכר, קצב הדיבור, השתיקה או סגנון הכתיבה. כיום אנשים מנהלים מערכות יחסים מורכבות ומסובכות ברשת בלי לראות זה את זה. שינויים אלו משמעותם שגבולות הגוף משתנים, שכן הגוף אינו חייב להיות נוכח במערכות יחסים המעוצבות ונשמרות בין נפשות ללא גוף.

זאת ועוד. מהפכת הטכנולוגיה מערערת הנחות בסיסיות בנוגע לגוף בעוד תחומים: טכנולוגיית ההפריה המלאכותית מגדירה שהגוף האנושי, כולו או מקצתו, כבר אינו נחוץ לרבייה ליצירת חיים; טכנולוגיית השתלת האיברים משנה את גבולות הגוף האפשריים, שכן איבר מהאורגניזם יכול לחיות בגוף אחר ולהפוך לחלק ממנו. הטכנולוגיה יצרה מצב שבו גבולות (גם בין מגדרים) נחצים ביתר קלות, שבו מושגי אחדות החלל והזמן וגבולות הגוף והאני מתערערים. דוגנות שאלות כיצד שינויים אלו משפיעים על גבולות האני וכיצד מערכות יחסים ראשוניות מתפתחות בתנאים כאלה? כיצד ייראה השדה הבין-אישי ללא גבולות גוף? מה יתרחב בו ומה ייווצר?

דיון דומה על המשמעות ועל השינוי שחל בהגדרתם של המציאות והגוף מתמקד בהשפעתה של המציאות הווירטואלית על מתבגרים, שכן הם השולטים בטכניקות הווירטואליות והם החוליה המקשרת בין הדורות. הדיון מתמקד בערעור גבולות האני, בטשטוש הנפרדות והגבולות בין פנים לחוץ ובהיעדר או הפחתה של מרחב המעבר בין המציאות לפנטזיה. אלכסנדרה למה (Lemma, 2010b) תיארה כיצד בקרב מתבגרים נסיגה לעולם וירטואלי יכולה לשמש דרך הגנתית לעקוף את המשמעות של להיות בתוך גוף עם החרדות הנלוות לכך. באופן דומה הציגה אלן טורונטו (Toronto, 2009) הבנות פסיכואנליטיות שמסבירות התנהגות של מתבגרים המעורבים מאוד בעולם הווירטואלי במונחים של נסיגה לעולם הזה כהגנה מפני חוויות מכאיבות בעולם ה"אמיתי". גם אנדריי ורברט (Werbart, 2014), בתיאור מקרה של נער, דיווח על ערעור הגבולות בין פנטזיה למציאות בעולם הווירטואלי. כותבים אלו רואים בעולם הווירטואלי תחום חדש שמתבטאות בו פתולוגיות ישנות. כך הבחירה במרחב הווירטואלי משרתת מגוון של קונפליקטים לא-מודעים.

המשגה מסוג זה מתכתבת עם התפיסה הפסיכואנליטית הקלאסית של ההמרה בהיסטריה, ויוצרת תמונת ראי שלה. בהיסטריה הגוף נוכח כסימפטום, כלומר משרת את המשמעות של הדחפים המיניים הלא-מודעים; ואילו בעיסוק בעולם הווירטואלי היעדר הגוף משרת את הדחפים והקונפליקטים הלא-מודעים. בשני המקרים נותרה זהה המטרה של הנכחתו הלא-כאובה של הגוף.

השפעת השינויים הטכנולוגיים על הטיפול

סוג דיון אחר עוסק בהשפעתם של השינויים הטכנולוגיים על מסגרת הטיפול הפסיכואנליטי. בהקשר זה נדון הטיפול בטלפון, בפגישת ועידה בווידאו או בסקיפ ומשמעויותיו.^{iv} לדוגמה, גיל שרף (Scharff, 2013) במאמרה פסיכואנליזה נתמכת טכנולוגית דנה בהשפעתם של שינויים אלו. יתרונותיה של הטכנולוגיה החדשה בכך שהיא מאפשרת תדירות אופטימלית של שעות הטיפול וכן הגעה למטופלים באזורים המרוחקים ממרכזים פסיכואנליטיים. מנגד, התקשורת באינטרנט ובטלפון מעוותת את מסגרת הטיפול וגורעת ממלוא החוויה של המפגש, ולכן לדבריה אינה תומכת בתהליך האנליטי האוטנטי. גם מרי ביילס (Bayles, 2012) דנה במשמעותו של הריחוק הפיזי וטוענת כי השינויים הטכנולוגיים מגבילים את הגישה למידע המתוקשר דרך הגוף ובכך פוגמים בתהליך. על כן, ככל שהפסיכואנליזה מגדילה את מעורבותה של הטכנולוגיה, כך יש להביא בחשבון את ההשלכות של הגבלת המידע המגיע מהגוף על השדה הלא-מילולי. בהקשר זה, כריסטופר בולאס וג'ילבר דיאטקין (Bollas and Diatkine, 2010) דנים בהכשרתם של פסיכואנליטיקאים במקומות במזרח אירופה שבהם עדיין אין מדריכים ומרכזים פסיכואנליטיים. במקרה זה ההכשרה נעשית באמצעות נסיעה ואנליזה מרוכזת של כמה מדריכים בפרק זמן מוגדר, בטכניקה שנקראת "אנליזה מעבורת" (shuttle analysis), ובשאר הזמן היא נתמכת בהדרכה באינטרנט.

איירין קאירו וסוזנה פישביין (Cairo and Fischbein, 2010) סיכמו סימפוזיון בנושא הפסיכואנליזה והמציאות הווירטואלית, שבו נדון האופן שבו הטכנולוגיה מכריחה את השיח הפסיכואנליטי לחשוב מחדש על מסגרת הטיפול ועל הנחותיו הבסיסיות, לדוגמה, בנושאים של אנונימיות ופרטיות. ג'ון גאברד (Gabbard, 2001) דן בהשפעתו של האינטרנט הפורץ את האנונימיות ואת הפרטיות ומשנה את הכללים, ומרק ג'יראלד (Gerald, 2011) דן בשינוי החלל שהאינטראקציה הטיפולית מתרחשת בו ובשינוי מסגרת הטיפול הקלאסית של שני אנשים נוכחים ונראים, המקשיבים זה לזה ומתקשרים זה עם זה באותו החלל ובאותו הזמן.

הגוף בשיח הפסיכואנליטי: מבט לעתיד

במבט על הגוף בגבולות השיח הפסיכואנליטי כמו שהוגדר בשיח עצמו (הפרסומים שנכנסו למאגר הפרסומים הפסיכואנליטי הדיגיטלי PEP) הראיתי את המבנה המיוחד שבו הגופני כרוך בנפשי, נותן לו את כוחו וכפוף לכלליו שהם כללי הדיבור והשפה; השתמשתי בהמשגתה של באטלר על החומרי "המודר ההכרחי" ככלי להבנת מקומו של הגופני מראשית דרכו בשיח הפסיכואנליטי; בחנתי את אופן ההדרה עד התייצבותו כסימפטום בחדר הטיפולים וכמטפורה במטא-פסיכולוגיה, והדגמתי כיצד בראשית ימיה של הפסיכואנליזה הוא הודר והוצא לשיחים קרובים אחרים או הוגדר כגורם מפוקפק שיש להילחם נגדו בחדר הטיפולים.

המשגתה של באטלר הייתה עבורי כלי חשוב, שכן היא אפשרה להביט על מערך היחסים המורכב בין הגופני לממשמע, המדבר, כקשר בלתי יציב אך גם בלתי ניתן לניתוק, שכל העת מופעלים בו כוחות מדירים ובו-בזמן כוחות מערערים. בהמשגתה של באטלר, בדומה לזו של פוקו, אי אפשר להפריד בין הגוף לנפש ולהשתחרר לגמרי מהפעלת הכוח, והגוף והנפש נידונים להיצמד יחדיו. רק מידת האיזון ביניהם יכולה להשתנות, רק מידת החשיפה יכולה לגדול, אך לעולם לא להינתק לכדי שני אופנים מנותקים של האדם.

בהמשגה שהצגתי, הגופני מערער וחותר תחת הדרתו, לצד מרכזיותו הלכאורה קוהרנטית של הממשמע, המסמל, הדיבור.

הנדנדה של כוחות אלו אפשרה לראות כיצד בדורות האחרונים הורחב הממד הגופני בשיח האנליטי ונעשה נוכחות מושעת זמנית, ללא הדרה, עד שהסמלי יתאפשר והגופני ישוב וייעלם. בדורות שלאחר פרויד התאפשר להרחיב את מקומם של המרכיבים הגופניים הודות להבנה החדשה שהמשמעות וההסמלה עוברות בראשיתן דרך הממד הגופני, והודות לתפיסה שהסובייקט האנושי נבנה בקשר זוגי או אפילו משולש, ששורשיו גופניים. עוד הצגתי את תרומתו של הממד הגופני לכניסתן של המהפכות שהתרחשו משנות ה-60 של המאה ה-20 בחברה ובתרבות המערבית אל תוככי השיח הפסיכואנליטי. הנכחות של הגופים המגוונים של הנשים והנשים ההרות, בני הגזעים שאינם הגזע הלבן, ילדים וזקנים, חריגים בגובהם או במשקלם או בכמה מאיברי גופם – כל אלו קיבלו נראות בחדר הטיפול ובדיונים התיאורטיים ואפשרו דיאלוג פורה בין השיח הפסיכואנליטי ובין התרבות והחברה סביבו.

הדרך הרבה והעצומה שעבר השיח מראשית דרכו היא מופלאה ומרשימה – מהדומיננטיות של הגוף הביולוגי והכפפתו של הגוף החי לחוקיות הנפשית הלא-מודעת ועד ההצעה לדון בהשפעתם של המרכיבים הגופניים על הטיפול ללא הצורך בהסמלה, הצעה שהוצעה בלבו של הקונצנזוס הפסיכואנליטי ללא הדרה לשיחים קרובים כמו שיח רפואי או הטיפול הגופני.

כיום ניצבת הפסיכואנליזה בפני עוד אתגר המערב את הגוף. השינויים התרבותיים-חברתיים המתגלמים באפשרויות הטכנולוגיות של ההתנהלות האנושית במקום העבודה, בקשר החברתי-רגשי וכל קשר בין-אישי דרך הרשתות החברתיות, משחקי המחשב ושיחות באמצעות האינטרנט, משפיעים על האיזון המיוחד בין הגופני לנפשי. כיום מתאפשר קשר אנושי קרוב ורציף ללא קרבה גופנית, שכן הצורך בנוכחות גופנית לצורך מגע רגשי, רבייה, תמיכה או פסיכואנליזה מתערער. העולם הווירטואלי, החודר להגדרות הסובייקט ולקשריו, מקדם את הממד החזותי והלשוני על פני ממדים אחרים ומאפשר צמצום של החוויות

הגופניות והרגשיות לכדי פרצופון של חייכן מחבק, אחד מ-120 פרצופונים אפשריים (emoticons). עולם זה מערער את הגבולות שבין האני לגופני ובין האני לאחר, וכך את הגבולות שבין המציאות לנפסטי.

בימים אלו אנו עדים אפוא להתפתחות פרדוקס חדש בקשר שבין הגופני לנפשי, שבו דווקא האפשרות של קשר ללא נוכחות גופנית מאפשר אינטנסיביות, חודרנות וחוסר מופרדות ברמה הנפשית, כפי שהוצגה בראשית התפתחותו של הסובייקט לפני כניסתו של הסמלי והמילולי, הודות לזמינות התמידית. מנגד, ולמרות כל זאת, עומד בעינו החיבור שלא ינותק בין הגופני לנפשי המדבר, ובממד הגופני נותר חלק שמשרת את המשמעות, ולו רק דרך האצבעות המקלדות, הפה המדבר, העין הצופה במסך והמוח המעבד. ושוב השאלות שעולות בנוגע לסובייקט האנושי מתגלמות ומתמקדות בהבנת האיזון המחודש בין הפעולות הכוח בקשר שבין הגופני לשפתי הממשמע. שוב ניצב הגוף, על נוכחותו והיעדרו, במרכז הדיון על האתגרים העצומים שעומדים בפני הפסיכואנליזה וכיוונה בעתיד.

בעתיד בוודאי יעסקו השאלות בנוגע למרחב הווירטואלי, הכובש שטח גדול יותר ויותר בחיי הפרט, ובשאלה הנוקבת אם הטכנולוגיה, המאפשרת הדרה של הגוף ופיצול בין הגופני לנפשי, תשקף את אי-האפשרות של הדרת הגוף דווקא. עוד תציב הטכנולוגיה בפני התרבות והפסיכואנליזה את הצורך בהנכחת הגוף החי, הבעוט והנושם ואת השבתו למגע האנושי, בין על ידי התרחבות הפרקטיקות הנוגעות לגוף

הקונקרטי כמו חריטה בגוף וקעקוע שלו (Lemna, 2010a), בין על ידי ניתוחים פלסטיים ובין כהשבת הגוף לאינטראקציה הבין-אישית כמענה לעולם הווירטואלי או כצד האחר שלו. בהקשר אחר הציעו פלמן ולאוב (פלמן ולאוב, 2008 [1992]) את העדות החיה כאפשרות לצאת מהצד האחר של ההיעדר: הם הציעו את הנוכחות החיה כנקודת השקה ומתח בין טקסט לחיים. ואולי המשגתם מאפשרת לחשוב על שילוב מחודש של הגופני והממלל בשיח האנליטי בעולם הווירטואלי. עוד נקודות השקה בין נוכחות להיעדר של הגוף נוגעות לסוגיות של זהות וקישור הגוף לצרכנות ולמותגים כמו סוגיות של משקל, זקנה ונראות (Ellison, 2009; Orbach, 2006, 2009).

יפה לסגור את השאלות לעתיד דווקא בשאלה על הסדר החזותי, המתחרה בסדר המילולי, הלקוחה מספרו של כריסטופר בולאס על ההיסטריה (בולאס, 2009 [2000]), היא היסטריה שדרכה הוצב המודל הראשון של הקשר המוכפף גוף ונפש בשיח האנליטי:

בהעדפה של הסדר המדומיין על פני הסדר הסימבולי, או בהעדפת הרושם החזותי על פני התקשורת המילולית, משמרים ההיסטרי או ההיסטרית את ההשקעה שלהם בסדר האימהי עד כדי הדרה יחסית של הסדר האבהי (שם: 162).

ואני שואלת, כיצד ישפיע העידן הווירטואלי על מערך היחסים בין הסדר החזותי ובין הסדר המילולי בתרבות ובפסיכואנליזה, על הבניית הסובייקט ועל הגדרת מקומו של הגוף הנראה והנעלם.

עוד שאלה שנותרה לדיון נוגעת לחיבור בין הגוף לאמת. במהלך השנים שבהן כבר איבד הגוף את מקומו כמשכן הוודאות האפיסטמית, ככוליות אוניברסלית שלמה, עדיין נותר בלא שינוי אפיון אחד מובהק בשיח הפסיכואנליטי: הגוף עדיין נתפס כסמן של האמת. בימיו של פרויד וגם בדורות שלאחריו נשאר הגוף כמקום וכסמן של האמת: "הגוף לעולם לא משקר" (Miller, 2005); "אולי שפת הגוף היא השפה היחידה שאינה יכולה לשקר" (McDougall, 1995: 157).

מה משמעותו של שימור אפיון זה של הגוף? אני מציעה לראות את החיבור בין הגוף לאמת בהקשר של חיבורו העמוק של הגוף לאמת של הפסיכואנליזה עצמה. האמת של הפסיכואנליזה היא הלא-מודע, והלא-מודע הוא האמת של הפסיכואנליזה, כפי שכבר ציינו רבים לפניי (פוקו, 1996 [1976]; Borch-Jacobsen, 1988; Perrin, 2011). ומכיוון שהגוף קשור בקשר בלתי אמצעי ללא-מודע, הוא נדון להישאר מחובר

לאמת. בהקשר זה מסקרן לשאול, האם יעלה על הדעת שהגוף יכול לשקר? מובן שעל שאלה זו נקבל תשובות שונות בשיח. לאקאן יענה שניתן לשקר בעזרת האמת ויחזיר אותנו לאמת של הגופני (לאקאן, 2015, [1966], בפרשנותו לסיפור של אדגר אלן פו "המכתב הגנוב"); האנליטיקאים הקלאסיים ידברו על הערוץ הגופני שנפתח בקושי, ולכן אין מוותרים עליו גם כשאמת אחת מוחלפת באחרת ואמיתות שונות עוברות דרכו; הפסיכואנליטיקאים, שיאמצו גישה פנומנולוגית, יאמרו שהגוף נמצא תמיד על הגבול שבין האמת הסובייקטיבית לאמת של האחר הצופה בו, והפסיכואנליטיקאים הפוסט-סטרוקטורליסטים יאמרו שאין אמת אחת, אלא רק אמת התלויה במשמעות הסובייקטיבית ובהקשר... ועדיין נותרת השאלה אם הגוף יכול לשקר במובן של- האם הוא יכול להשתחרר מכבלי הלא-מודע?

השאלה האחרונה עוסקת באזור הגבול שבין הנפשי לגופני. מה יוצב בשיח הפסיכואנליטי בעתיד כמחבר בין הגופני לנפשי, או במילים אחרות, מה יחליף את המיניות כמושג הגבול ביניהם, כשהשינויים החברתיים בחברה המערבית אינם מצריכים עוד את הדחקת המיניות לרמה הגופנית (אם כי תמיד תישאר המיניות נטועה בגוף כמו בנפש, ולכן חלק ממנה בוודאי יישאר מגשר). אם איבדה המיניות את הבלעדיות ואת הבכורה על היותה הגשר בין גופני למנטלי בשיח האנליטי, מה ישמש כגשר חדש בין שני אלו? האם יהיו אלו הרגשות, שבאופיים נטועים הן בגופני והן בנפשי? או אולי המכשור הנטוע בגוף ומאפשר חשיבה בטכנולוגיה החדשה? או אולי עוד גורם מודר שטרם צף על פני השטח? האם הפסיכואנליזה, שמגדירה את מושג הגבול שבו חל המעבר בין הגופני לנפשי, בין האורגני לסובייקט האנושי, עדיין תוכל לתת מענה לבני הדורות הבאים בכל הנוגע למציאת המשמעות המשולבת של הנפשי והגופני? האם היא תאפשר מרחבים אחרים ושוניים של הנכחתו של הגוף, או שמא הוא ישוב לשתוק?

ⁱ Leo, 2002; Rangell, 1988, 2002; Solms and Turnbull, 2002

ⁱⁱ Barratt, 1996; Bucci, 2008; Fonagy, 2003; Fonagy and Target, 1998

ⁱⁱⁱ Brooks, 1974; Keleman, 1979; Lowen, 1990; Reich, 1949

^{iv} Argentieri and Amati Mehler, 2003; Aronson, 2000; Bayles, 2012; Savage-Scharff, 2010